

Liva vit í eini dreymaverð?

Um »GÓÐSKING« og edling av fiski.

Greinina hevur Andrias Lava Olsen skrivað í blaðnum

»Okkara millum«

Herrópini

Tað tykist sum ein sjúka er komin í samfelag okkara, har vit í staðin fyri at sundurloysa vandamál í samfelagnum fyri at finna loysnir at bota um tey, heldur smíða okkum lættfingin loysunarorð og skipa samfelagið um eftir teimum.

Tað var annars í einum landi sunnan fyri okkum, í triatiárunum, at propagandatøknin menti seg fullkomiliga. Tað sær ikki mætari út, enn hesin framferðarháttur, ið er nærslektaður við nýmótans reklamu innan sølu, er við at fáa fastatøkur á okkum.

Tað var eina ferð aftan á kriggið, at bretar fingi skuldina fyri at oyða undir Føroyum, og bert við at taka yvir stovnsrøkina sjálvir kundir skil koma á. Ágangurin móti bretum var ogilgur í síni tíð. Veruleikin man vera, at teirra fiskiskapur mundaði lítið í oyðingini. Oyðingina hava vit sjálvir evnað væl betur, aftan á vit sjálvir tóku yvir stovnsrøktina.

Tað er dukað inn í ættarlið okkara, at vit eiga heimsins ríkasta sjógv uttan um okkum. Veruleikin er, at sjókið undir Føroyum er eitt tað truplasta veiðuekið, ið finst í heiminum. Væl er framleiðslan reiðiliga stór, me. veðurlag og streymviður-skifti ger veiðitólina væl dýrari og effektiva veiðidagatalið minni enn á øðrum veiðiekjum.

Vit siggja tað við einum samanburði fyri umleið 10 árum síðani, tá stovrnarnir vóru betri fyri enn í dag. Tá kundi ein 100-tons bátur undir Føroyum fiska eina 1200-1500 tons um árið, undir Íslandi eina 2500 tons, og fórt tú t.d. til Suður-Amerika (Uruguay), so kundi ein tillikur bátur fiska 4500 tons um árið og við minni stríði enn okkara bátar fiskaði síni ferri tons.

Tá vit komu inn í sjeyti-árin, kom eitt liggjandi

sjóarfall av vónum til svartkjaftin. Tað vóru enná menn, ið dýkta á at sleppa veiðirættindum okkara í fremmandasjógvi, tess fyri tess betur, og seta á svartkjaftin í staðin. Nú skal hetta fiskaslag ikki fáa nakað ringt orð við sær her, men veruleikin er, at svartkjafturin gjørdist okkum ein dýr roynd.

Sjálvur eri eg millum teirra, sum hava ringt við at skilja, at vit í litla samfelagi okkara ikki megna í felag at sundurloysa og leita okkum inn í hjartað av vandamálum okkara, greina tætt út, so samfelagið verður lagað eftir veruleikanum og vit ikki sita og smíða nýggj herróp og rakstrarróp.

Edling á flakavirkjunum

Eitt tað seinasta herrópið, sum hevur leitað sær inn í samfelagið og eisini fingið sess á hægsta tingi okkara er »góðsking«, eitt orð, sum er lítið munnað og skilandi. Eg fari her at kalla tað »edling«.

Hetta loysunarorð er hjá okkum lagt út sum, at jó hægri pris tú fært fyri eina vøru, tess meira er hon edlað.

Lat okkum taka eitt einfalt dømi um tað fiskaslag, vit hava mest av, upsa, nú vit nærum hava oytt toskin undir Føroyum. Vit siga, at upsi kann avreiðast fyri einar kr. 6,00 í Føroyum, og verður tilgjørdur til týska marknaðin til eina vøru, sum gevur kr. 17,00 pr. kg. Hetta ljóðar jú gott.

Men fyri at fáa 1 kg av soluvøru skalt tú nýta 1,7 kg av upsa, so umroknað økst virðið frá kr. 6,00 til 17,00: 1,7 ella til kr. 10,00 pr. kg. av feskum upsa.

Virðisøkingin er sostatt kr. 4,00, men tað er brutto. Her fara útreiðslur burturav, arbeiðslønir, pakktilfar, ravmagn, kapitalkostnaður og so framvegis, og veruleikin er, at flakavirkjini standa bert so dánt upp og niður.

Tað er væl eisini tí, at prisurin er settur til kr. 6,00.

Men skipið stendur seg ikki fyri kr. 6,00. Fyri at bota um hetta fer samfelagið inn í millum og gevur góðar 2 kr. sum iskoyti til skip og manning, og gevur umframt manningina beinleiðis studning, fyri í heila tikið at fáa skipini mannað.

Var edlingin negativ?

Men hevur fiskimaðurin annað val at fáa meira burtur úr enn kr. 6,00 frá flakavirkjunum og kr. 2,00 frá samfelagnum (partvis frá sær sjálvum)? Jú, hann kundi farið uttanlands við fiskinum. Eg giti, hann har vildi fingið kr. 14,00 fyri upsan.

Íðan, hvat er hetta fyri nakað? Aftan á at vit hava »edlað« upsan heima til eitt virði upp á kr. 14,00, so fæst eins nógv fyri hann uttan at edla fiskin.

Tá fiskimaðurin í øðrum førinum, við okkara edling, kann fáa 6,00 kr. (uttan studning) og hinum førinum kr. 14,00 fyri óviðgjørdan fisk, so er henda edling negativ, og tá er tað ein mótsøgn at kalla tað edling.

Tað, sum er galið, er at vit liva av loysunarorðum og ikki seta okkum niður at sundurloysa málið.

Fyri tað fyrst er »edling« eitt misskilt orð (og góðsking eitt misskapað orð). Ein svii, sum tekur málm upp úr jørðini, ger tað ikki fyri at nýta málm-in sum so. Málmurin hevur einki nýtislívrið sum hann er, virðið liggur eins í, at hann kann gerast um til stál. Tað er ein edling.

Støðan hjá fiskivinnu okkara er tann sama sum hjá einum bónda, ið neyv-an fer at dyrka tomatir fyri at »edla« tær til tomatós, hann vil leggja doyn á, at skapa sær slik-ar umstøður, at hann kann sleppa av við tomatirnar, feskur, og bert ar-beiða tann partin upp til

tomatós, sum hann ikki fær selt sum feskur tomatir. Eisini hjá honum vil ein og hvør »edling« vera negativ, og tí ikki vera nøkur edling, men nakað hann er nýddur at gera við tann partin av tomatunum, hann ikki fær selt feskur.

Fiskur hevur fleiri marknaðarræsir at ganga eftir eins og tomatirnar. Hvussu vit venda og snara tí, vil tann fesk, óviðgjørdi fiskurin á døgverðaborðinum hjá endakeyparanum geva tað størsta upprunavirðið til tann fiska fiskin. Tann viðgjørda fiskavoran kann ikki seljast fyri sama pris (roknað í upprunavekt í fiski), hvussu nógv tú enn gert við hana.

Tað hevur eydnast gjøgnum tíðirnar at skapa marknaðir, har feskur fiskur ikki kann fást, við at læra fólk at venja seg í staðin at eta »beinfriar« fiskavørur. Men umroknað til upprunavekt á fiski er virðið minni. Tað kann vera neyðugt at gera tað fyri at sleppa av við ein part av framleiðsluni, men tað kann ikki gerast til eitt endamál í sjálvum sær.

Hvat er at gera?

Vit mugu gera okkum greitt, at fortreytirnar fyri fiskahandi okkara eru broyttar almikið, síðan vit bygdu flakavirkir í 1960-unum. Tey komu sum eitt alternativ til ein ofta svikaligan feskfiskamarknað í Bretlandi. Í dag sigla skipini skjótari, eru betur innrættað, og nýggir flutningsmøguleikar eru tøkir ella kunnu gerast tøkir at flyta »oedlaðar«, men virðismiklari vørur av landinum. Og handilsforðingar fyri fesk-an fisk í EF svinna burtur.

Hvussu vit so berjast móti menningini á hesum øki og læsa okkum inni við herrópum, kunnu vit ikki reingja tann veruleikan, at feskur fiskur er tann fiskavora, sum ber

hægst virði heim til samfelagið og størstu úrtøku til skip og manning. Vit eiga heldur fyrr enn seinni at laga okkum til nýggjar umstøður, har fiskur verður umsettur í meira lagi feskur, og í minna lagi tilgjørdur. Uppgávan hjá frægasta fólki okkara er at greina avleiðingarnar út, so samfelagið verður lagað til veruleikan og ikki til eina dreymaverð.

Tað verða so nógv vandamál at umhugsas. Sum virðisøkingin hækkar á fiski okkara, fer ar-beiðslagið á flakavirkjun-um at broyast. Bert tann parturin av fiskinum, sum ikki fæst feskur á marknaðin, skal viðgerast. Umframt eiga tey at skipa fyri flutingi av feskum fiski til marknaðin. Ar-beiðsmegin fer at minka á flakavirkjum, men hinvegin fáa fiskimenn og skip betri úrtøku. Úrtøk-

an úr fiskivinnuni fer at økjast, men býtt í eitt annað lutfall enn fyrr millum skip og manning øðrumegin og fólk á landi hinumegin. Hetta fer at taka ta »afturbering«, sum í dag fer fram, fyri at rætta upp eina skeiva avleiðing av hugsjónunum um »edling« av fiskavørum.

Eg dugi ikki at siggja annað enn, at vit við okkara tilfeingi av búskapar- og øðrum frøðingum, reiðiliga lættliga eru færi fyri at rokna hesar avleiðingar út, og teir eiga at taka allar tættir við, sum ávirkað av broyttum ræsum fyri peningastreymi frá fiskivinnuni. Teir mugu eisini taka tær meira ósjónligu útreiðslurnar við, samfelagið ber av iløgum og rakstri fyri at halda tí arbeiðsmegi í gongd á virkjum, sum fást við eina negativa edling. Andrias Lava Olsen